

HİKMET-AKADEMİK EDEBİYAT DERGİSİ
[JOURNAL OF ACADEMIC LITERATURE]
VEFATININ 100. YILINDA
ALİ EMİRİ ÖZEL SAYISI
YIL 10, EYLÜL 2024

Dr. Öğr. Üyesi Nejla DOĞAN

Karabük Üniversitesi
Tarih Bölümü
Karabük/TÜRKİYE
nejlad1@gmail.com
ORCID

**ACEMZÂDE HÜSEYİN EFENDİ:
AİLE İLİŞKİLERİ, SİYASİ
ETKİSİ VE HAYIRSEVERLİK
İMGESİ ÜZERİNDEN BİR
İNCELEME**

ACEMZÂDE HÜSEYİN EFENDİ: A
STUDY ON FAMILY RELATIONS,
POLITICAL INFLUENCE, AND THE
IMAGE OF PHILANTHROPY

Makale Türü: Araştırma Makalesi	Article Information: Research Article
Yükleme Tarihi: 25.06.2024	Received Date: 25.06.2024
Kabul Tarihi: 28.08.2024	Accepted Date: 28.08.2024
Yayımlanma Tarihi: 30.09.2024	Date Published: 30.09.2024

İntihal / Plagiarism

Bu makale **turnitin** programında taranmıştır.
This article was checked by **turnitin**.

Atıf/Citation

Doğan, Nejla. "Acemzâde Hüseyin Efendi: Aile İlişkileri, Siyasi Etkisi ve Hayırseverlik İmgesi Üzerinden Bir İnceleme". *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]* Vefatının 100. Yılında Ali Emîrî Özel Sayısı, (Eylül 2024), 603-624.

Doğan, Nejla. "Acemzâde Hüseyin Efendi: a Study on Family Relations, Political Influence, and the Image of Philanthropy". *Hikmet-Journal of Academic Literature* Special Issue on the 100th Anniversary of Ali Emîrî's Death, (September 2024), 603-624.

10.28981/hikmet.1504948

Dr. Öğr. Üyesi Nejla DOĞAN

**ACEMZÂDE HÜSEYİN EFENDİ: AİLE İLİŞKİLERİ, SİYASİ ETKİSİ VE
HAYIRSEVERLİK İMGESİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME**

ACEMZÂDE HÜSEYİN EFENDİ: A STUDY ON FAMILY RELATIONS, POLITICAL
INFLUENCE, AND THE IMAGE OF PHILANTHROPY

ÖZ

Acemzâde Hüseyin Efendi, Osmanlı İmparatorluğu'na siyasi ve kültürel alanlarda önemli katkılar sunan etkili bir devlet adamı olarak ön plana çıkmaktadır. Bürokraside farklı görevler üstlenerek hâcegân sınıfına yükselmiş ve kariyeri boyunca en dikkate değer vazifesini reisülküttaplık makamında icra etmiştir. Bu çalışmada, Hüseyin Efendi'nin hayatına kapı aralamak amacıyla üç ana konuya odaklanılmıştır. İlk olarak, imparatorluğun merkez bürokrasisi için vazgeçilmez bir unsur olan reisülküttaplık makamına atanmasında aile ilişkileri ve bağlarının nasıl etkili olduğu konusu irdelenecektir. İmparatorluk'ta aktif bir görev üstlendiği için Fazıl Ahmed Paşa ile kurduğu yakın ilişkilerin bir patronaj veya himaye sistemi oluşturup oluşturmadığı sorgulanacaktır. İkinci olarak, Hüseyin Efendi'nin İbrahim Paşa'nın ölümünde oynadığı role değinilecektir. Dönemin kaynakları ışığında paşanın ölümünün haklı veya haksız olduğu konusunda makul bir değerlendirme yapıldıktan sonra, Hüseyin Efendi'nin ölümüne de değinilecektir. Makalede, Hüseyin Efendi'nin trajik ölümünün, dönemin içinde bulunduğu güç mücadeleleri ve karmaşık siyasi atmosferinin somut bir örneği olduğu ileri sürülmektedir. Son kısımda ise, Hüseyin Efendi'nin günümüze ulaşabilen vakfiyesi ışığında hayırseverlik kaygısına odaklanılıp hayır işlerinde etkin bir rol oynamasının halk nezdinde olumlu bir imaj yaratma amacını içerip içermediği tartışılacaktır. Böylece, Osmanlı tarihinde önemli bir figür olan Acemzâde Hüseyin Efendi'nin imparatorluk tarihindeki konumu belirlenerek, idari yapıdaki etkisi ve değeri hakkında daha objektif bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Acemzâde Hüseyin Efendi, Biyografi, Vakıf, Osmanlı Siyasi ve Kültür Tarihi.

ABSTRACT

Acemzâde Hüseyin Efendi is regarded as a prominent statesman who made substantial political and cultural contributions to the Ottoman Empire. He assumed various roles within the bureaucracy, ultimately attaining the rank of hâcegân. Throughout his career, he fulfilled his most notable duty in the office of reisülküttap. This study addresses three principal areas of investigation in order to elucidate hitherto uncharted aspects of Hüseyin Efendi's life. First, this study will examine the role of family relations and ties in his appointment to the office of reisülküttap, which was an indispensable element of the central bureaucracy of the Empire. The question will be posed as to whether his close relations with Fazıl Ahmed Pasha, as he assumed an active role in the Empire, constituted a system of patronage or protection. Secondly, this study will examine the role that Hüseyin Efendi played in the death of Ibrahim Pasha. Subsequently, a reasonable assessment will be made of whether the pasha's death was justified or unjustified in light of the sources from the period in question. The death of Hüseyin Efendi will also be addressed. The article posits that Hüseyin Efendi's untimely demise serves as a tangible illustration of the intense power struggles and intricate political milieu that pervaded the era. The final section will examine Hüseyin Efendi's philanthropic concerns in the context of his surviving waqf and investigate whether his active role in charity was intended to create a positive image in the eyes of the public. This analysis will determine the position of Acemzâde Hüseyin Efendi, an important figure in Ottoman history, in the history of the empire and provide a more objective evaluation of his influence and value in the administrative structure.

Keywords: Acemzâde Hüseyin Efendi, Biography, Waqf, Political and Cultural History of the Ottoman Empire.

Giriş

Acemzâde Hüseyin Efendi, Osmanlı İmparatorluğu'na siyasi ve kültürel alanlarında önemli katkılarda bulunmuş bir devlet adamıdır. Doğum yılı hakkında bir kayıt mevcut değildir.¹ Bâb-ı Âli'de yetişmiş ve defterdarlık, nişancılık gibi devlet görevlerini üstlenerek hâcegân sınıfına dahil olmuştur (Süreyya, 1996, 702-703).

Acemzade Hüseyin Efendi, kariyerine maliye kaleminde *şikk-ı evvel* tezkirecisi sıfatıyla başlamıştır² (BOA, KK. d. 2468,1; BOA. MAD. d. 7906). Bu vazifesinin ardından *ruznamçe-i evvel*³ görevini üstlenmiştir. H. 1074/1663'te Acemzâde Hüseyin Efendi'nin kariyerinde önemli bir dönüm noktası sayılabilecek bir durum gerçekleşmiş ve Şamizâde Efendi'nin yerine reisülküttap tayin edilmiştir (Özkasap, 2004, 48). Bu görevini ifa ederken 1076/1666'da Fazıl Ahmed Paşa ile Girit Seferine katılmıştır. H. 1080/1669'da sefer dönüşü İstanbul'a vardıklarında reisülküttaplık makamına Koca Mustafa Efendi atanmıştır. (*Sefinetü'r-Rüesâ*, Millet Yazma Eser Kütüphanesi, 27-28). Reisülküttaplık makamından sonra yine hâcegânlık sınıfında yer alan defterdarlık, ordu nişancılığı gibi birçok saygın unvana sahip olmuştur⁴ (Süreyya, 1996, 703; *Sefinetü'r-Rüesâ*, 28). Ayrıca, 1085/1675 tarihli büyük ruznamçe kalemine ait masraf defterinde Acemzade Efendi'den ruznamçe-i evvel olarak bahsedilmektedir. Böylece, kendisinin bir süreliğine bu kalemde görev aldığını söylemek mümkündür (BOA, KK. d. 2112, 2).

Menâsıb-ı dîvâniyye sınıfına mensup olan Acemzâde Hüseyin Efendi, defterdarlık görevini yerine getirirken 9 Rebiulahir 1094 tarihinde (7 Nisan 1683) orta defterdar kâimmakamlığı görevi ve hil'at giyme onuruna nail olmuştur (Yılmaz, 2006, 28). 1683 yılında Osmanlı ordusuyla Belgrad'a doğru hareket ederken Sultan IV. Mehmed'e eşlik etmiştir. Otağın kurulduğu yerde, 9 Cemaziyelevvel 1094 tarihinde (6 Mayıs 1683) kuşluk vaktinde sadrazam ve diğer devlet erkânının huzurunda bazı görev değişiklikleri gerçekleştirilmiştir. Acemzâde Hüseyin Efendi, ordu nişancılığı görevi için hil'at giymiştir⁵ (Yılmaz, 2006, 38; Türkal, 2012,801). Ardından 2 Şaban 1094 tarihinde (27 Temmuz 1683) bir kez daha görev değişikliği yapılmıştır. Harac Muhasebeciliği görevinde bulunan Mustafa Efendi maliye tezkireciliği görevine getirilmiş ve boşalan makam, ordu nişancılığı görevini icra eden Acemzâde Hüseyin

¹ Evliya Çelebi'ye göre, Manya Vilayeti'nin kuzeyindeki Duran köyünde doğmuştur ancak burada bahsedilen kişinin söz konusu olan Acemzâde Efendi olduğu düşünülmemektedir. (bakınız: Evliya Çelebi, 2011, 8/546). Ayrıca, vakfiyesinde İstanbul'da ikamet ettiği belirtilmektedir.

² 9 Receb 1065/15 Mayıs 1655. "*der zaman-ı Acemzâde Hüseyin Efendi tezkire-i mâliyye şikk-ı evvel ...*" Maliye tezkireciliği görevini 8 Ramazan 1066/30 Haziran 1656 tarihinde de ifa ettiği kayıtlara yansımıştır.

³ Büyük Ruznameci: Hazine-i Amire dairesinin amiri.

⁴ Hâcegânlık, Osmanlı merkez bürokrasisine bağlı kalem amirleri için kullanılan bir terimdir. Acemzâde'nin yapmış olduğu reisülküttaplık, nişancılık, defterdarlık gibi görevler hâcegân sınıfının birinci gurubunu oluşturmaktadır. Detaylı bilgi için: İpşirli, 1996, 14/430-431.

⁵ Silahdar'da belirtilen tarih farklıdır. Bu sırada, Sultan IV. Mehmet avdan dönerek otağına girmiştir.

Efendi'ye verilmiştir. Bundan sonra, nişancılık görevine ek olarak haraç muhasebecilik vazifesini ifa etmiştir⁶ (Yılmaz, 2006, 95).

Acemzâde Hüseyin Efendi, H. 1096 tarihinde (M. 1684) defter eminliği görevini yürütürken, Engürüs (Macaristan) bölgesindeki Serasker İbrahim Paşa'nın Estergon'dan geri çekildiği ve Ösek kalesinin tamiratına başlamak üzere yola çıktığı sırada, düşmanlarla barış için müzakerelerde bulunduğu haberi Kara İbrahim Paşa tarafından bildirilmiştir. Bu nedenle, Hüseyin Efendi, olayın ayrıntılarını araştırmak amacıyla Engürüs bölgesine gönderilmiştir. Yapılan tahkikat ve soruşturma sonucunda, İbrahim Paşa'nın devlet politikalarına aykırı bazı eylemlerde bulunduğu dair bir rapor yazarak onun idamına neden olmuştur. Bu olaydan sonra, Hüseyin Efendi ordu-yı hümâyunda görevlendirilmiştir. H.1098/M.1687 senesinde Niş'te meydana gelen askeri isyanda, bazı ileri gelen kişilerle birlikte Yeniçeriler tarafından idam edilmiştir (Süreyya, 1996,703; *Sefinetü'r-Rüesâ*, 28). Vefatından sonra Girit'teki tımar ve zeametlerin tevcih edilmesini içeren belgeden Mehmed isminde bir oğlu olduğu tespit edilmiştir. (BOA, Ali Emiri, SSÜL. II, 28/2791).

Acemzâde Hüseyin Efendi, Osmanlı Devleti'nde uzun yıllar hizmet vermiş ve "pîr-i kühen-sâl", "kârdân-ı sûtûde" gibi sıfat ve unvanlarla anılan, önemli bir devlet adamıdır. Hayatıyla ilgili somut veriler sınırlı olmasına rağmen üstlendiği çeşitli vazifelerden edindiği bilgi ve birikimiyle Osmanlı siyasi ve kültürel hayatına katkıda bulunduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu çalışmada, Acemzâde'nin kariyerinde önemli bir dönüm noktası olan Reisülküttaplık görevi sırasındaki faaliyetlerine ayrıntılı olarak değinilecek ve ardından kaynaklarda ihtilafı olan İbrahim Paşa'nın idamı meselesi incelenecektir. Çalışmanın temel amaçlarından biri, İbrahim Paşa'nın ölümünde oynadığı rolün ortaya çıkarılmasıdır.

Çalışmanın sonraki bölümünde, İbrahim Paşa'nın idamından sonra ortaya çıkan isyan sırasında Acemzâde'nin trajik ölümüne odaklanılacaktır. Böylece, Hüseyin Efendi'nin hayatının belirsizliklerle dolu olan kısımları aydınlatılarak daha kapsamlı bir değerlendirme yapmaya gayret edilecektir. Çalışmanın son bölümünde ise Hüseyin Efendi'nin hayır ve hasenatına, tespit edilen vakfiye üzerinden hayırseverlik yönüne değinilecektir. Böylece, Hüseyin Efendi'nin Osmanlı Devleti içerisinde saygın ve makbul bir konuma sahip olup olmadığını ve hizmetlerinin Osmanlı Devleti tarafından ne ölçüde değerli bulunup takdir edildiği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Acemzâde Hüseyin Efendi ve Reisülküttaplık: Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Rolü ve Etkisi

İmparatorluğu'n önemli kurumlarından biri olan Reisülküttaplık makamı hakkında eldeki mevcut en eski bilgi Fatih Sultan Mehmed'in Kanunnamesi'nde yer almaktadır. Merkezi yönetimin ayrılmaz bir parçası

⁶ Silahdar tarihine göre, 1 Şaban 1094/ 26 Temmuz 1683 tarihinin pazartesi günü atamalar gerçekleşmiştir. Türkal, 2012, 847.

olarak kabul edilen bu makam, beratların, fermanların ve çeşitli hükümlerin yazılması, düzenlenmesi ve tuğraların çekilmesi gibi görevleri ifa etmektedir. Ayrıca, devletler arası yazışmaların denetlenmesi ve kayıtlarının tutulması gibi önemli görevleri de üstlenmektedir. XVII. yüzyılda Bâb-ı Âli'nin kurulmasından sonra Reisülküttaplık makamı bu merkeze taşınmış, görev ve yetkileri de genişlemiştir. Bu dönemden itibaren, elçilerle yapılan ön görüşmeler gibi çeşitli bürokratik görevlerin yanı sıra, ordunun sevk ve sayımı, ihtiyaçlarının karşılanması gibi askeri görevleri de üstlenmiştir (Ahışhalı, 2007, 546-547; Özcan, 1982, 35; Hallaçoğlu, 1991, 18; Ahışhalı, 2023). Merkezi otoritenin sağlanması, belgelerin düzenlenmesi ve kayıtların tutulması gibi görevleriyle Reisülküttaplık makamı, imparatorluğun siyasi, idari, hukuki ve askeri işleyişinde hayati bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, makamın işlevleri ve etkisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim yapısının anlaşılması ve analiz edilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

Acemzâde Hüseyin Efendi'nin reisülküttaplık görevi, Sultan IV. Mehmed döneminde gerçekleşmiştir. Saltanatının (1648-1688) ilk yıllarında, babaannesi Kösem Sultan ile annesi Hatice Turhan Sultan'ın devlet yönetiminde etkin roller üstlenmiştir.⁷ Osmanlı Devleti'nin varlığı boyunca, önemli bürokratik makamlara atamaların belirli figürler aracılığıyla gerçekleştiği bilinmektedir. Acemzâde Hüseyin Efendi'nin selefi olan Şamizâde Mehmed Efendi'nin reisülküttaplık görevine gelmesinde Hatice Turhan Sultan ile olan yakın ilişki ağları bu durumun bir örneği olarak gösterilebilir. Aralarındaki bağ o kadar yakın olmalı ki, sadaret mührünün Köprülü Mehmed Paşa'ya verilmesinde Hatice Turhan Sultan'ı ikna eden en önemli figür Şamizâde Hüseyin Efendi'dir⁸ (Gökçek, 2006, 5). Bu atama ve aziller bizlere Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet yönetiminde etkin olan kadın figürlerin, özellikle Kösem Sultan ve Hatice Turhan Sultan'ın bürokratik atamalarda etkili olduğunu ve reisülküttaplık gibi önemli makamların belirlenmesinde mühim rol oynadıklarını gösterdiği gibi dönemin Osmanlısının siyasi ve bürokratik yapısının anlaşılması ve analiz edilmesi açısından önemli bir perspektif sunmaktadır. Şamizâde Hüseyin Efendi, Köprülü'nün sadrazam olmasında oynadığı rolün mükâfatını yeniden reisülküttaplık makamına atanarak elde etmiştir⁹ (*Sefinetü'r-Rüesâ*, 27-28). Ancak, 1656 yılında elde ettiği bu makam, Köprülü Mehmed Paşa'nın oğlu Fazıl Ahmed Paşa tarafından 1663 yılında idam edilmesi sonucunda sona ermiştir (Çalışır, 2016, 107).

1663 yılında Şamizâde'nin idam edilmesiyle birlikte, 9 Safer 1074 (12 Eylül 1663) tarihinde Ruznameci olarak görev yapan Hüseyin Efendi reisülküttap olarak atanmıştır (*Sefinetü'r-Rüesâ*, 29; Mühürdar Hasan Ağa,

⁷ Bu konuda detaylı bilgi için bakınız: Altınay, 2015. Afyoncu - Demir, 2016.

⁸ Metinde şöyle yer almaktadır: "*Şâmî-zâde Vâlide Sultân tarafına haber gönderüp bu vezîrin elinden iş gelmez. Memâliki Osmâniyye elden gitdi. Âlem herc u merc ve dek-i fitne galeyâna başlayup her gûşe bir fitne ve her tarafda zorbâlar peydâ oldı. Devlet murâd iderseniz Köprülü Mehmed Paşa'yı vezîr idersiniz.*"

⁹ Şamizade Efendi daha önce bu makama atanmıştır ancak Sadrazam İpşir Mustafa Paşa aleyhinde girişimlerde bulunması hasebiyle bu görevinden azledilmiştir.

2013, s. 138). Uyvar seferi sırasında Reisülküttaplık makamına tevcih edilen Acemzâde Hüseyin Efendi, Fazıl Ahmed Paşa ile yakın bağlar kurmuştur. Bu yakınlık bizlere merkezi bürokraside önemli bir pozisyon olan reisülküttaplık görevine genelde Köprülü ailesi ile bağlantılı kişilerin seçildiğini de göstermektedir. Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve bürokratik yapısında aile ilişkileri ve bağlarının nasıl etkili olduğunu bir kez daha düşündürmektedir.¹⁰

Acemzâde'nin reisülküttaplık görevine ve Fazıl Ahmed Paşa arasındaki yakın bağa dair elimizdeki en önemli kaynak Mustafa Zühdî'nin *Ravzatü'l-Gazâ* adlı eseridir. Mustafa Zühdî, bu eserinde 1663-1665 yılları arasında bizzat şahit olduğu veya duyduğu olayları kaleme almış ve Avusturya seferine odaklanmıştır. Eserde farklı konu başlıkları bulunmakla birlikte, "*Der-beyân-ı Evsâf-ı Re'isü'l-küttâb Acem-zâde Hüseyin Efendi*" başlığı altında Acemzâde Hüseyin Efendi'ye ayrı bir bölüm ayrılmış ve Acemzâde Hüseyin Efendi'nin reisülküttaplık dönemi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır.

1663-1664 yılları arasında Osmanlı Habsburg İmparatorluğu arasında gerçekleşen savaşlar sonucunda Vasvar Antlaşması imzalanmıştır. (Kolçak, 2012, 560-562). Bu antlaşma süreci, iki tarafın görevlendirdiği bürokratlar arasındaki uzun mektuplaşmalar sonucunda tamamlanmıştır. Sulh metninin kaleme alınmasında dönemin reisülküttabı olan Acemzâde'ye çok iş düşmüştür (Kolçak, 2017, 25-88). Zühdî, 1075 senesinin Rebîülevvel ayının 1. günü, yani 22 Eylül 1664 Pazartesi günü, reisülküttap makamında bulunan Acemzâde'nin Fazıl Ahmed Paşa'nın emriyle Padişah IV. Mehmed adına bir *name-i hümayûn* yazdığını aktarmaktadır. (Yılmaz, 2012, 27). Zühdî, anlaşma mektubunun kaleme alınmasında Fazıl Ahmed Paşa'nın büyük etkisi olduğunu ve Paşa'nın söz sanatındaki yeteneğiyle tanındığını şu sözlerle dile getirmektedir:

"...ol lisân-ı hâme-i mu'ciz-beyânında yenâbî-i hikmet cârî ve kelâm-ı mü'essiri mânend-i kilâb ahvâl-i âleme sârî fenn-i hikmette mes'ele amûz-ı lokmân ve sanâyi'-i bedî'ada üstâd-ı hâce-i cihân olan müşârün-ileyh sadr-ı âzam-ı âlî-şân hazretlerinin kilik-i bedî'ül-beyânları ki ka'rîm-i efkârın gavvâsı ve bahr-ı ukul ve derrâkın gavta-zen bî-kıyâs ve hass'ül hâssıdır sâhil-i beyâna getürdüğü lâlî-i şâhvârî muma-ileyhe re'isü'l-küttâb Acemzâde Hüseyin Efendi Hazretleri dahî sımat-ı tahrîre getürüp ... mehfûmu üzre bir nâme-i şehinşâh-ı sultânî resm ü tahrîr ve bir ahd ü misâk-ı şehriyârî bast ü takrir eylemiştir ki..." (Yılmaz, 2012, 27-28).

Yukarıda ifade edildiği üzere, Fazıl Ahmed Paşa söz sanatında büyük üne ve yeteneğe sahiptir ve Acemzâde Hüseyin Efendi gibi yetenekli bir kişiyi bu

¹⁰ Bununla birlikte, Acemzâde Hüseyin Efendi'nin Köprülü ailesiyle olan yakın ilişkisi, onun reisülküttaplık görevine getirilmesindeki tek belirleyici faktör olmayabilir. Kişisel yetenekler, bilgi birikimi gibi etkenler de göz önünde bulundurulmalıdır. Acemzâde'nin kütüphanesinde bulunan kitaplar kayıt altına alınmıştır. Tek varaktan oluşan kayıta, çeşitli tefsir, hadis ve mecmua eserleri olduğu tespit edilmiştir. Bu durum bizlere Hüseyin Efendi'nin eğitimine önem verdiğini de göstermektedir. TSMA. d. 3480.

önemli görevde istihdam etmişti. Birinci sınıf hâcegân olan reisülküttapların, doğrudan sadrazam nezaretinde çalışmak ve yazışmaları yönetmek zorunda olmalarından dolayı (Ortaylı, 2008, 215-217) Acemzâde Hüseyin Efendi'nin dönemin sadrazamı ile yakın bağ kurmasının tabii bir durum olduğunun da altını çizmek gerekir. Ancak, Fazıl Ahmed Paşa'nın etkileyici retorik becerileri, 1664 tarihli ahidnamenin oluşturulmasında büyük bir rol oynamış ve Acemzâde'nin bu süreçte önemli bir deneyim elde etmesini sağlamıştır.

Mustafa Zühdi'nin aktardığı bilgilere göre, Rebiülevvelin 7'sinde (28 Eylül 1664) sadrazam otağında vezirler, ocak ağaları, yeniçeri ağaları ve defterdarlar gibi birçok üst düzey görevlinin katılımıyla bir merasim tertip edilmiş ve hazırlanan metin karşılıklı iki devlet arasında takdim edilmiştir. Uzlaşma ve barışı içeren mektubun teslim törenine iştirak eden kişilerin paye ve çeşitli hil'atlarla ödüllendirildiği notu da düşülmüştür (Yılmaz, 2012, 28). Sulhun hazırlanmasında birinci derecede rol oynayan Hüseyin Efendi'nin de bu merasim sırasında taltif edildiği düşünülmektedir.

Acemzâde Hüseyin Efendi'nin Fazıl Ahmed Paşa ile yakın ilişki içerisinde bulunduğunun bir diğer göstergesi Girit seferine katılmasıdır.¹¹ 1665 senesinde iştirak ettiği Girit seferinde paşanın yanında reisülküttap olarak yer almıştır. Acemzâde'nin fethi bizzat katıldığını gösteren bir diğer belge fetih sonrası bölgedeki vakıf faaliyetlerini anlatan vakfiyeye aittir. Hem vakfiye, hem de kroniklerin anlatımlarına göre, Acemzâde Hüseyin Efendi Kandiye'nin tahriri sırasında sadrazamın yanında olmuştur. Kandiye'nin anahtarı sadrazama sunulduğu sırada bazı devlet adamlarının sevinçten ağladığı kayıtlara geçmiştir. Fethin coşkısına dâhil olanlardan biri de Acemzâde Hüseyin Efendi'dir. Mevcut kaynakların sınırlılığına rağmen, Acemzâde Hüseyin Efendi'nin Fazıl Ahmed Paşa ile olan yakın ilişkisi ve üstlendiği vazifeler, patronaj sistemi ve himaye uygulamasının varlığına işaret etmektedir.¹² Hüseyin Efendi'nin uzun yıllar boyunca reisülküttaplık görevini sürdürmesi ve Fazıl Ahmed Paşa'nın seferlerine katılması, bir koruyuculuk ilişkisinin varlığını göstermektedir. Ayrıca, aşağıda detaylı şekilde inceleyeceğimiz vakfiyesinde görüldüğü üzere, Kandiye'nin fethinden sonra bölgedeki çeşitli mülklerin Hüseyin Efendi'ye tahsis edilmesi, aralarındaki bağları gösteren bir diğer delil olarak değerlendirilebilir.

1669 senesinde İstanbul'a döndüklerinde bu makama reis vekili olan Koca Mustafa Efendi geçmiştir (*Sefinetü'r-Rüesâ*, 29-30). Ancak, 1666 yılında görevinden azledildiği ve yerine Hacı Mustafa Efendi'nin geçtiği iddia edilmektedir (Sezer, 2023, 20).

¹¹ Bu konuda yapılmış bazı çalışmalar için bakınız: Özbek, 2006; Adıyeke, 1988. Mustafa bin Musa, 2016.

¹² Fazıl Ahmed Paşa'nın ilim insanlarını desteklediğine/patronaj sistemine dair detaylı bilgi için bakınız: Çalırsır, 2016, 151-152.

2. Gizemli İhanetin Ardındaki Gerçekler: Acemzâde Hüseyin Paşa'nın Serasker İbrahim Paşa'nın İdamındaki Rolü ve Sorumluluğu

IV. Mehmed döneminin en çok tartışılan ve üzerine en çok yazılan siyasi olayı, şüphesiz Viyana Kuşatması'dır. Bu kısa çalışmada, yaşanan hezimetin faturasının Budin Valisi İbrahim Paşa'ya (Özcan, 1998, 221-235) yüklenilmesi hususuna değinilecek ve Acemzâde'nin bu olaydaki rolü kaynaklar doğrultusunda incelenecektir. Böylece, tartışılmaya devam edilen bu hususa küçük bir katkı sunulacaktır.

Bilindiği üzere, dönemin Veziriazamı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, 1683 tarihinde Yanık ve Komaron kalelerinin fethi için sefere çıkmış ancak sefer sırasında yönünü Viyana'ya çevirmeye karar vermiştir. Bu kararını, yanındaki devlet ricali ile paylaşarak onların da fikrini almıştır. Viyana'nın kuşatılması kararının alındığı harp meclisinde hem destekleyenler hem de karşıt görüşte olanlar bulunmaktaydı. Bu kararını doğru bulmayanlardan biri de Budin Valisi İbrahim Paşa olmuştur. Önemli kalelerin ele geçirilmeden Viyana'nın kuşatılmasının sonuçlarının ağır olacağını dile getirmesi sadrazamın düşmanlığını çekmesine sebebiyet veren ilk adım olmuştur (Cezar, 2011, 2147-2148; Hammer, 1990, 270-315).

Kuşatma başladığında İbrahim Paşa'ya himayesindeki askerlerle birlikte Yanıkkale civarındaki köprülerin emniyeti görevi verilmiştir (Cezar, 2011, 2152; Hammer, 1990, 313-316). Fakat, savaş sırasında beklenmedik gelişmeler ortaya çıkmış ve Merzifonlu tarafından, maiyetindeki askerlerle birlikte Viyana ordugahına çağırılmıştır. Kısa bir süre sonra, farklı cepyelerden gelen yenilgiler sonucunda, siperlerdeki askerler başta olmak üzere herkes muharebe sahasını terk etmiş ve savaş büyük bir yenilgiyle sonuçlanmıştır. Ancak, Merzifonlu, tüm hatalarına rağmen suçu başkasına atmanın peşine düşmüş ve ilk hedefte kendisine muhalif olan İbrahim Paşa yer almıştır. İbrahim Paşa'nın harp meydanını erken terk ettiğini ve düşmanla iş birliği içerisinde olduğunu iddia ederek idam edilmesini istemiştir (Uzunçarşılı, 1988, 413-418; Cezar, 2011, 2156).

İstanbul, Merzifonlu'nun bu iddiasının araştırılması ve İbrahim Paşa'nın idamının uygun olup olmadığının soruşturulması için Acemzâde Hüseyin Efendi'ye görev vermiştir. *Sefinetü'r-Rüesâ*'da Acemzâde'nin görevinin tevdi edildiği kısım şu ifadelerle belirtilmiştir: "...Engürüs cânibi Ser'askeri İbrahim Paşa Estergon'dan ric'at vü bi'l-iktizâ Ösek Kal'e'si ta'mîrine mübaşeret zımında küffâr ile müsâlemeye dâ'ir mükâlemesi Vezir-i A'zam Kara İbrahim Paşa'nın efvâhdan mesmû'u olmakdan nâşî sâhib-i terceme Hüseyin Efendi'yi istikşâf hâkikat-i hâl için ser-'asker müşârunileyh tarafına irsâl..." (*Sefinetü'r-Rüesâ*, 28; Raşid Mehmed Efendi, 2013, s. 286).

İbrahim Paşa'nın kafirlerle barış için müzakere yaptığına dair Kara İbrahim Paşa'nın ağızından duyular gelmiştir. Bu iddianın doğruluğunu araştırmak ve ne olduğunu öğrenmek için Defter Emni Acemzâde Hüseyin Efendi, Engürüs bölgesine gönderilmiştir. Ahmed Resmi Efendi'nin anlattığına

göre, Acemzâde, askerlerden edindiği bilgilere dayanarak bir rapor hazırlamıştır. Raporda, “...ba'de't-tecessüs mugâyir-i mizâc-ı devlet ba'z-ı harekâtını tahrîr ü imlâl etmekle...” sözlerine yer vererek “...ser-'asker paşanıñ i'dâmına 'illet olmuşidi”. Resmi Efendi'ye göre, Acemzâde Hüseyin Efendi suçsuz olan paşanın ölümüne sebep olmuştur ve eserinin devamında Defterdar Mehmed Efendi'nin tarihinden alıntıyla durumun haksızlığına şöyle dikkati çekmektedir: “Hüseyin Efendi dañi bu fi'l-i nâ-becânıñ ez-müddet de cezâsın müşâhede”(Sefinetü'r-Rüesâ, 29).

Acemzâde Hüseyin Efendi gerçekten bu konuda haksız bir rapor kaleme almış mıydı? Eğer İbrahim Paşa suçsuz ise Acemzâde Hüseyin Efendi neden böyle bir rapor kaleme almıştır? Acemzâde Hüseyin Efendi'nin raporunun doğruluğunu veya haksızlığını değerlendirebilmek için döneme ait birincil kaynaklara başvurarak idam konusundaki görüşlerin ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bu kaynaklar incelenerek olayın nasıl gerçekleştiği, İbrahim Paşa'nın suçsuzluğu veya suçluluğu konusunda daha makul bir değerlendirme yapılabilir.

İbrahim Paşa'nın hain olup olmadığı üzerine bilgiler aktaran dönemin önemli kaynaklarından biri Raşid Efendi'ye aittir. *Raşid Tarihi*'nde Defter Emini Acemzâde Hüseyin Efendi'nin Ösek'e varmasının ardından, detaylı araştırma yapmadan İbrahim Paşa'nın düşmanla sulh ettiğine dair ordu halkından duyduklarını devlete hemen ilettiği iddia edilmektedir. Resmi Efendi gibi, Raşid Efendi de Acemzâde'nin haksız olduğunu belirtmektedir. Vezirin savaş ve mücadelelerde gösterdiği sabır ve azimle ünlendiğini, kendisi hakkında düzenlenen suçlamaların ve haksız ithamların yanlış ve iftira temelli olduğunu şu sözlerle dile getirmektedir: “Vezir-i müşarün-ileyh bulunduğu ma'ârik-i harb ü kıtâlde namdâr-ı sabr u sebât iken töhmet ü taksîrâtla i'dâm-ı vücûdu hakkında tertîb olunan makeddemâtı garaza mebni müftereyât olduğun...”. Hatta “... az zamanda bâ'is olanların helâki isbât eylediğini” belirterek ölümüne sebep olanların hak ettikleri cezayı gördüklerini vurgulamaktadır (Raşid Mehmed Efendi, 2013, 287).

Benzer yoruma *Silahdar Tarihi*'nde de rastlanılmaktadır. Vakur, akıllı, ihtiyatlı ve savaşçılıkta usta olarak tanımlanan İbrahim Paşa'nın Beç yenilgisinde Yanık'ta “garazen bi-cürüm” şeklinde ifade edilerek haksız yere katledildiği notu düşülmüştür. Görüldüğü üzere, Silahdar da Mustafa Paşa'nın yenilginin sebebini Budin Valisi İbrahim'e atarak suçsuz yere ölümüne sebep olduğunu açıkça dile getirmiştir (Türkal, 2012, 916).

Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Acemzâde'nin olayın iç yüzünü öğrenmek amacıyla Ösek'e vardığında, birileriyle bizzat görüşmeden ve herhangi bir keşif yapmadan, ordu halkının arasında dolaşan söylentileri dikkate alarak Devlet'e bir rapor yazdığını ve bu raporu Abdizâde Mehmed Ağa aracılığıyla İstanbul'a gönderdiğini belirtmektedir (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995, 209). İbrahim Paşa'nın “Devlet-i 'Aliyye'nin emek-dârı ve vüzerâ'-i i'zâmın nâm-dârı olup, dâ'imâ merâsim-i gayret ü hamiyet idüp, serhadd-i mansûrenin hıfz ü hırâseti umûruna 'alâ-mâ-hüve'l-me'mûr bezl-i maktûr ve re âyâ vü berâyânın

himaye vü sıyânetine sa'y-i nâ-mahsûr üzere..." olduğunu ve vezirin her zaman hayır ve hasenat işleriyle uğraştığını vurgulamıştır. Vezirin savaş sırasında ihmali olduğu söylentisinin, kendisine yöneltilen kin ve nefret dolayısıyla ortaya çıkan yalan haberler olduğunu iddia etmektedir. Acemzâde'nin ise bu konuyu yeterince araştırmadan asılsız söylentilere dayanarak bir rapor yazmasından şikâyet etmektedir. Diğer kaynaklarda belirtildiği gibi, Defterdar Sarı Mehmed Paşa'da, Acemzâde'nin bu töhmeti araştırmadan rapor hazırladığını ve İbrahim Paşa'nın ölümüne sebebiyet verdiğini açıkça dile getirmiştir.¹³ (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 1995, 210).

Padişahın eniştesi olan İbrahim Paşa'nın savaş gününde savunma sorumluluğundaki bölgeyi erken terk ettiği ve bozguna yol açtığı iddiasıyla haksız yere idam edildiği, genel olarak kaynakların kabul ettiği bir kanıdır.¹⁴ Ancak, az da olsa bazı eserlerde bu iddiaların aksine İbrahim Paşa'nın haksız olduğu fikri yer almaktadır. Bu konuda önemli bilgileri ihtiva eden çalışmalardan biri, Esîrî Hasan Efendi'ye aittir. Esîrî Efendi, İbrahim Paşa'nın "*serdâr-ı ekrem hazretlerinin işi ileri gitdüğünü istemeyenlerin başı olduğunu*" iddia ederek, sadrazamı kıskandığını ve yenilgiye bilerek neden olduğunu ileri sürmektedir. (İnan, 2017, 1406).

İbrahim Paşa'nın savaşın sonuna kadar aktif olarak savaşıp savaşmadığı veya erken firar ettiği konusunda kaynaklarda farklı görüşler bulunmasına rağmen, çoğunluğu paşanın ölümünün haksız olduğu konusunda ortak bir kanata sahiptir. Eser sahiplerinin kaleme aldıkları olay örgüsünde Merzifonlu Mustafa Paşa'ya yönelik olumsuz tutumun olduğunun da altını çizmekte yarar vardır. Keza, bu durum bizlere, eser sahiplerinin bazılarının paşaya besledikleri negatif hislerin göstergesi olabileceği gibi kaynakların tarafsız olmadıklarını da hatırlatmaktadır. Ancak, sebep her ne olursa olsun kaynaklar incelendiğinde, İbrahim Paşa'nın haksızlığa uğradığını ve mağlubiyetin suçlusunun İbrahim Paşa olarak ilan edilmesi çabalarının olduğu sonucu geçerliliğini korumaktadır.

Yukarıda değinildiği üzere, İstanbul, olayın iç yüzünü öğrenmek için görevlendirdiği Acemzâde Efendi'nin nihai raporuna itimat ederek paşanın idam edilmesine karar vermiştir. Dönemin kaynaklarının genel kanaati Acemzâde Hüseyin Efendi'nin yeterli bir araştırma yapmadığı ve Paşa'nın ölümüne neden olduğu yönündedir. Bu durumda, Acemzâde Hüseyin Efendi'nin neden böyle bir rapor hazırladığı ilk akla gelen sorudur.

Budin Valisi İbrahim Paşa'nın düşmanlarla iş birliği yapıldığına dair ilk duyumun Veziriazam Kara İbrahim Paşa tarafından ortaya atıldığına değinmiştik. Peki Kara İbrahim Paşa neden böyle bir iddiada bulunmuştur? İbrahim Paşa, Budin Muhafızlığı sırasında gösterdiği başarılar ve yetenekler

¹³ Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın eserinde İbrahim Paşa'nın savaş meydanını herkesten önce terk ettiği suçlamasına şöyle cevap vermiştir: "*Hâşâ ben firâr itmedim. Siz 'avdet eylediğinizde zâhiren ben yalnız meks idecek değilim*". Detaylı bilgi için bakınız, 159-160.

¹⁴ Bu konuda yapılan güncel ve detaylı çalışma için bakınız: Şakul, 2021, 88-96.

nedeniyle büyük bir ün kazanmış ve lakabı, Sultan IV. Mehmed tarafından “Şeytan”dan Melek’e dönüştürülmüştür. Bu başarısıyla beraber adı, sadrazamlık için bile geçmeye başlamıştı. Ancak, bu durum Kara İbrahim Paşa tarafından şiddetle kiskanılmasına ve görevden uzaklaştırılması için uygun bir fırsat aramaya başlamasını da beraberinde getirmiştir. Diğer bir deyişle, Kara İbrahim Paşa’nın kendisini güçlü göstererek sadrazamlık makamına oturması için rakibi olarak gördüğü Melek İbrahim Paşa’yı ortadan kaldırması gerekiyordu. Kara İbrahim Paşa, Avusturya savaşının yenilgisi ile aradığı fırsatı yakalamıştı. Padişah’a gönderdiği mektupla valinin idam edilmesini talep etmişti.¹⁵ İşte, tam bu mektup üzerine paşanın idamı gündeme gelmiştir.¹⁶ Acemzâde Efendi de Kara İbrahim Paşa’nın iddialarına benzer bir rapor yazarak haksız bir ölüme neden olmuştur. Böyle bir raporu kaleme almasının olası sebeplerinden biri de Kara İbrahim Paşa’nın gücü ile bağlantılı olabilir. Acemzâde’nin Merzifonlu’nun yerine sadrazam olarak geçen Kara İbrahim Paşa’nın ihtiraslı ve rakiplerine karşı acımasız biri olmasının farkında olması ve gücünden çekinmesinden dolayı özensiz bir rapor kaleme alabileceği oldukça makul bir gerekçe olarak karşımızda durmaktadır.

Acemzâde Hüseyin Efendi’nin kötü bir niyeti olmadan raporu kaleme almış olma olasılığı da söz konusudur. Herhangi bir art niyet olmadan olayın iç yüzünü tam bilememek, sınırlı bilgiyle raporu kaleme almış olma ihtimali de varsayımlar arasında yer almaktadır. Ordunun içinde güvendiği kişiler tarafından yanlış bilgilendirilmek veya yönlendirilmek suretiyle böyle bir raporu kaleme alması ihtimal dahilindedir. Her ne sebep olursa olsun, güç mücadelesi ve siyasi rekabetin sonucunda bir paşanın ölümüne sebebiyet verilmiştir.

3. Osmanlı İmparatorluğu’nda Siyasi İntikam: Acemzâde Hüseyin Efendi’nin Suikast Sonucu Öldürülmesi

Merzifonlu Mustafa Paşa’nın idamıyla başlayan Köprülü ailesinin yönetimden uzaklaştırılma hareketi, Köprülü Mehmed Paşa’nın damadı olan Siyavuş Paşa’yı da etkilemiş ve görevinden azledilmesine sebep olmuştur. Ancak, Siyavuş Paşa kısa bir süre sonra gösterdiği başarılar sayesinde tekrar önemli görevlere getirilmiştir. Özellikle Budin savunmasındaki kayda değer başarıları, Siyavuş Paşa’nın kariyer basamaklarını tırmanmasına olanak sağlamıştır. 3 Şevval 1098 (12 Ağustos 1687) tarihinde meydana gelen ve tarihi kayıtlara “Şikloş Yenilgisi” olarak geçen savaş sonrası askerler arasında çeşitli sebeplerden dolayı bir isyan zuhur etmiştir (Uzunçarşılı, 1988, 419;

¹⁵ Kara İbrahim Paşa’nın Viyana Seferindeki rolü için bakınız: İnalçık, 2020, 204.

¹⁶ Kara İbrahim Paşa, Merzifonlu Mustafa Paşa’nın himayesinde hızla kariyer basamaklarını tırmandı ve IV. Mehmed’e yakınlaşarak etkili bir konuma geldi. Sadrazamlık makamına olan hırsları ve güç arzusu nedeniyle Kara İbrahim Paşa, sadece Melek İbrahim Paşa’nın değil, aynı zamanda hamisi Merzifonlu Mustafa Paşa’nın da idamında önemli bir rol oynadı. Kara İbrahim Paşa, sadrazam pozisyonuna yükselmek için rakiplerini saf dışı bırakmak ve kendisine rakip olarak gördüğü kişileri ortadan kaldırmak amacıyla stratejiler geliştirdi. Bu durum, Kara İbrahim Paşa’nın hırslarının ve iktidar mücadelesinin bir sonucuydu. Detay için bakınız: Raşid Mehmed Efendi, 2013; Türkal, 2012; Özcan, 2020, 21/329-330.

Sarıcaoğlu, 2009, 313-315). Büyük bir isyan içerisindeki ordu (Yeniçeri ocağı çavuşları zümresinden Fetvacı Ahmed Çavuş ve sipahi zümresinden Küçük Mehmed ve Mülazımbaşı Ahmed ve ikinci mülazımbaşı Ahmed ve Malatya Kethüdayeri Çolak Hüseyin ve Tokat Kethüdayeri Ebu Yusuf oğlu Hamza ve Kurşunlu Kethüdayeri Mehmed ve Adana Kethüdayeri Kel Piri ve Sivas Kethüdayeri Deli Piri ve bazı sipahi bölükleri ve levendat bölükbaşları) (Türkal, 2012,1074; Raşid Mehmed Efendi, 287) “*her zaman destimize dâmen-i fırsat girmez, birkaç gün bizler dahi şu rüzgarda atup tutalım*” diyerek başta Padişah IV. Mehmed’in tahttan indirilmesi olmak üzere, “*Defterdar es- Seyyid Mustafa Paşa ve Reis Mehmed Bey ve Defter Emini Acemzâde Hüseyin ve tezkireciler gibi birkaç bellü başlu erkan-ı devletin idam*” edilmesini istemişlerdir. Böylece “...cümle nas bizlerden havfa düşüp dilhâhımız üzere Devlet-i Aliyye’yi kabza-i tasarrufa alırsız...” düşüncesindeydiler. Bu isyan sırasında veziriazamlık makamına atanan Siyavuş Paşa asileri sakinleştirmeye uğraşsa da başarısız olmuştur¹⁷ (Raşid Mehmed Efendi, 312; Türkal, 1076-1077).

Ertesi gün, 28 zilkade 1098 (5 Ekim 1687), yeniçeri, cebeci ve topçu neferleri ile kalabalık bir ordu sadrazam otağının etrafında söz konusu kişilerin katli için bağırmaya başladılar. Veziriazam Siyavuş Paşa ve adamları, kalabalık ve öfkeli gurubu sakinleştirmek için uğraştıysa da bir sonuç alamadılar. Önce, bir buçuk yıldır ulufe yüzü görmediklerini iddia ederek “*defterdarı isteriz*” diyerek önce defterdarı, ardından tezkirecileri öldürmüşlerdir. Saldırdıkları otağda yer alan bir diğer kişi Acemzâde Hüseyin Efendi idi. “*her kim vezîr-i a’zam olur ise, nedîm olup şeytân yolın gösterir ve hilâf-ı inhâ Melek İbrâhîm Paşa’yı katl itdürdi, anı da isteriz*” deyüp, çadırını basıp Acemzâde’yi meydâna çıkarttılar. Otağın önünde kılıçla “*pâre pâre*” ederek öldürdüler (Türkal, 1078), İbrahim Paşa’nın idam edilmesinde Acemzâde Hüseyin Efendi’nin rolü olduğunu düşünen ordu mensupları tarafından vahşice katledilmiştir. Defterdar Mehmed Efendi’nin tarihi kayıtlarında da İbrahim Paşa hakkındaki yersiz suçlamadan dolayı Hüseyin Efendi’nin cezasını çekmesi gerektiği notunun düşürüldüğünü de hatırlatmak gerekir.¹⁸

Raşid Tarihi’nde Acemzâde Hüseyin Efendi’nin ordu tarafından otağına saldırılması sonucunda nasıl trajik bir şekilde hayatını kaybettiği şöyle ifade edilmiştir: “*Öteden berü Devlet-i aliyyenin hidemât-ı me’mûresinde nice mesâ’î-i meşkûresi zuhûra gelen Defter emini Acemzâde Hüseyin Efendi gibi bir pîr-i köhne sâl ve bir kârdân-ı sûtûde-hâli dahi çadırında basup tığ-i gadr ile şehîden helâk ve rîş-i sefidini âlûde-i hûn u hâk eylediler.*” (Raşid Mehmed Efendi, 312).

¹⁷ Bu arada Siyavuş Paşa, 21 zilkade 1098’de (28 Eylül 1687) tarihinde sadaret mührünü Niş menziline almıştır ve askerler sadrazamlık makamını elde etmesinin kendilerinin sayesinde olduğunu iddia etmekteydiler.

¹⁸ Benzer söylemi Mehmed Süreyya’nın kaleme aldığı *Sicill-i Osmânî* adlı eserinde de rastlamaktayız: “*Budin Valisi İbrahim Paşa’yı tahkike gitti. 1098’de (1687) Yeğen Osman Paşa’nın ayaklanmasında eşkiya elinde şehid edildi. İbrahim Paşa’nın düşmanla görüştüğü haberini tahkikteki aykırı hareketinin cezasını gördü.*” 703.

Defterdar Sarı Mehmet Efendi de *Zübde-i Vekayiat* adlı eserinde Acemzâde'nin ölümüne değinmektedir. Mehmet Efendi, Acemzâde'yi yıllarca devlete hizmet etmiş, tecrübeli ve saygın bir kişi olarak nitelendirmektedir. Acemzade'nin ölümüyle ilgili olarak ise şu ifadelerle yer vermiştir: “*çadırında ol gürûh-ı şakâvet-embûhdan birkaç hûnîler tîg-ı bürrân ile üzerine hücûm ve rîş-i sefidine merhamet eylemeyüp katl eylediler*” (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 245). Aksi yönde iddiada bulunan kaynakla da karşılaşmıştır. Üsküdarî Abdullah Efendi, Acemzâde Efendi'nin “*bî-günâh*” katledildiğini aktarmaktadır (Üsküdarî Abdullah Efendi, 2017).

Birincil kaynaklar sayesinde, Acemzâde Hüseyin Efendi'nin 98/1687 senesinde ordu-yı hümayûnda görevli iken Şiklos yenilgisi sonrasında isyan eden askerler tarafından Niş'de öldürüldüğü bilinmektedir. Metinlerde aktarılan bilgiler, Hüseyin Efendi'nin trajik ölümü hak ettiği konusunda hem fikirlerdir. Olayın trajik boyutunu aktarırken, Acemzâde'nin toplumda ve devlet yönetiminde önemli bir konuma sahip olduğunu gösterdikleri gibi hayatının sona erişile ortaya çıkan acımasızlığı ve şiddeti de vurgulamaktadırlar. Aynı zamanda, Acemzâde'nin ölümü, Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu güç mücadeleleri, entrikaları, karmaşık ve belirsiz siyasi atmosferi yansıtan çarpıcı örneklerden birisi olarak değerlendirilebilir.

4. Hayırseverlik İzleri: Acemzâde Hüseyin Efendi'nin Vakıf Faaliyetlerinin Yansımaları

Acemzâde Hüseyin Efendi sadece siyasi arenada rol oynamamış, aynı zamanda vakıf ve hayırseverlik faaliyetlerinde de bulunmuştur. Reisülküttap Acemzâde Hüseyin Efendi'nin Girit'te Kandiye kalesinde olan vakfına ait vakfiyesinin¹⁹ bir sureti Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Tapu Arşiv Başkanlığı'nın Vakf-ı Cedit defterleri fonunda (VAYS. VC) yer almaktadır.²⁰ Toplamda 23 görüntüden meydana gelen vakfiye 28 numaralı defter olarak kayıt altına alınmıştır. Bu kayıt, Acemzâde'nin toplumda önemli bir figür olduğunu ve maddi kaynaklarını sosyal hizmetlere ve yardıma yönlendirdiğinin kanıtıdır.

İlk sayfada vakfiyenin aslına uygun olarak tasdik edildiği ve ona göre amel edilmesi gerektiği notu düşürülmüştür (TK. GM.d./2210, varak 2). Dünya hayatının geçiciliğine ve bu fani dünyada güçlüklerin bulunduğu dikkat çekilerek, hayır ve hasenatın önemi vurgulanmış ve ahirete hazırlık yapmanın ehemmiyeti belirtilmiştir. Allah'ın rızasını kazanmak ve sürekli sadaka vermek

¹⁹ Bu vakfiyenin başka bir sureti Musa Sezer tarafından transkribe edilmiştir. Yazar, Kuyud-ı Kadime arşiv kataloğundaki vakfiyeye ulaşmıştır bakınız: Işık vd., 2012, 337. Bu vakfiye, çalışmamıza başlanıldığında henüz söz konusu belge yayımlanmamıştı. Bu yüzden, başbakanlık Osmanlı Arşivinin farklı fonundaki orijinal kaynağa daha önce ulaşip çevirdiğimiz için atıflarda bu kaynağa referans verdik.

²⁰ Belgenin kullanılan suretine Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi aracılığıyla temin edilmiştir. Atif yapılırken sistem de kayıtlı olduğu TK. GM.d./2210 yer bilgisinin dikkate alındığını belirtmek isterim.

amacıyla camiler ve mescitler gibi çeşitli hayır işlerinin yapımına yoğun bir çaba sarf edilmesi gerektiği belirtilmiştir (TK. GM.d./2210, varak 3-4) Salih bir evlat, geride bırakılan ilim ve sadaka-i cariyeye dışında, insanın dünya üzerindeki tüm çabalarının boş olduğu ifade edilmiştir. Kuran-ı Kerim’de yer alan *inne mâ-ya’muru mesâcidi’llâhu men-amene bi’llâhi ve’l-yevmi’l-âhir* (Allah’ın mescidlerini ancak Allah’a ve ahiret gününe inananlar inşa eder) ve *“men câe bi’l-hasenâti felehu aşru emsâliha”* (Kim bir iyilikle gelirse ona on katı vardır) ayetlere vurgu yapılarak bu düşünce desteklenmiştir. İstanbul’un darphane yakınlarındaki Sekbanbaşı Yakup Ağa Mahallesi’ndeki eski reisülküttap olan Acemzâde Hüseyin Efendi’nin şahitler huzurunda beyan edilen vakıf belgesi, bu ayetler vurgulanarak tasdik edilmiştir (TK. GM.d./2210, varak 5).

H. 1080/M. 1670 yılında Girit’in fethinden sonra, bölgede geniş çaplı bir imar faaliyeti başlatılması amacıyla bir hatt-ı hümayun yazılmıştır. Bu hatt-ı hümayun, mevcut kiliselerin cami ve mescitlere dönüştürülmesini ve bu imar çalışmalarına katılmak isteyen hayırseverlere arazilerin hibe ve temlik edilmesi emredilmiştir. Acemzâde Hüseyin Efendi’de bizzat Fazıl Ahmed Paşa ile bu fethi katılması ve onun ile olumlu ilişkilerinin bulunması sonucu bölgedeki çoğu yeri alarak vakfa dönüştürmüştür.

Acemzâde Hüseyin Efendi’ye de Kemerkapı civarında yer alan ve *Kera Tokori* ismiyle bilinen harabe manastır tahsis edilmiştir. Hüseyin Efendi, bu manastırı kendi adıyla anılan bir camiye dönüştürmüştür. Manastırı keşfe giden grup arazinin enine genişliğinin 16, boyuna uzunluğunun 36 toplamda 576 zira ebatlarında olduğunu tespit etmiştir (TK. GM.d./2210, varak 6). Evliya Çelebi’ye göre, Kandiye kalesinde 71 adet mahalle camisi bulunmaktadır. Mescitler içerisinde en kalabalık cemaate sahip olan Acemzâde Hüseyin Efendi Camii’sidir (Çelebi, 2011, 493).

Mülknâme-i Hümayûn, Acemzâde Hüseyin Efendi’ye verildikten sonra Kemersuyu²¹ndan 2,5 masura²² su hibe edilmiştir. *“Men bona’llâhe mesciden bona’llâhu lehu mislehu fi’l-cenneti”* (Kim Allah için bir mescit yaparsa Allah’ta cennette onun için bir ev yapar) hadisine dayanarak, söz konusu manastırın içi temizlendikten sonra alanın üçte ikisine bir mescid-i şerif, geriye kalan üçte birine bir mektep²³ ve mektebin yakınına bir çeşme ile beş adet *kenif* (ayakyolu) inşa edilmiştir. Kemer üzerinden gelen 2,5 masura su, yeni yapılan çeşmelere takılan lüleler vasıtasıyla kullanışlı hale getirilmiş ve Müslümanların abdest almaları kolaylaştırılmıştır (TK. GM.d./2210, varak 7). Manastır’dan dönüştürülen caminin hizmetinde çalışan görevlilerin ücretleri ve diğer masrafları, para vakfî başta olmak üzere diğer gelir kaynaklarından kesintisiz olarak karşılanmıştır.

²¹ Evliya Çelebi bu suyun “âb-ı hayât” olduğunu belirtir. (2011, 385)

²² Osmanlılarda akarsu ölçü birimidir.

²³ Mektebin inşa edildiği alanın yanındaki arsa satın alınarak çeşme ve beş adet *kenif* inşa edilmiştir.

Fetihten sonra bölgedeki dükkanlar, evler, arsalar ve mahzenler gibi taşınmazlar tahrir edilmiş ve isteyen kişilere satılmak üzere satışa çıkarılmıştır.²⁴ Vakfiyede bu *izn-i ammâ* vurgu yapılarak Kera Angelo Mahallesi'ndeki caminin bitişiğindeki emlak ve arazinin Acemzâde Hüseyin Efendi tarafından satın alındığı belirtilmiştir (TK. GM.d./2210, varak 8). Mescidin de üzerinde bulunduğu arsa tûlen ve arzen 2390 zira olup, üç taraftan umumi yol ve bir taraftan Sadaret Kethüdası Mahmut Ağa'nın vakfı ile çevrilidir. Bu arsanın içerisinde bir kahvehane, bir börekçi dükkânı, bir ekmeği fırını, bir kalcı dükkânı, bir ekserci dükkânı ve mescidin duvarına bitişik mihrabın iki penceresi arasında 3 attar dükkânı, yine üst katında bir oda bulunan dükkân (TK. GM.d./2210, varak 9), her biri üst katında birer oda bulunan sebzeçi, berber ve bakkal dükkanı, ve yine her biri üst katında birer oda bulunan bir ya da iki kemerli olmak üzere 7 adet göncü (derici) dükkanı, üst katında oda bulunan kemerli bir adet aşçı dükkanı, bir adet helvacı dükkanı, üst katında bir oda ve bir mahzeni bulunan bir pide fırını ve alt katında 2 oda ve küçük bir avludan oluşan bir ev bulunmaktadır (TK. GM.d./2210, varak 10). Reisülküttap Acemzâde Hüseyin Efendi'nin Manastır'dan dönüştürdüğü caminin etrafında onlarca dükkân, oda, mahzen ve ev bulunmaktadır. Hüseyin Efendi, caminin yanında bulunan vakıfların yanı sıra bölgenin farklı yerlerinde çeşitli yapılar da satın almıştır.

Caminin de yer aldığı Kera Angelo Mahallesi'nde bulunan ve üç tarafı umumi yol ile ve bir tarafı Zülfikar Ağa'nın vakfı ile çevrili olan ve dükkân ve evler fetihten sonra Müslümanların eline geçmiştir. Arzen ve tülen toplamda 593 zira büyüklüğünde olduğu tespit edilen söz konusu yerler Hüseyin Efendi tarafından parayla satın alınmıştır (TK. GM.d./2210, varak 10). Bölgenin batı kısmında yer alan 29x5 (145) zira büyüklüğündeki arsa, söz konusu mülklerin olduğu yere ilhak olunca toplamda 738 zira arsa elde edilmiştir. Bu bölgede olan dükkânlar ve evler şunlardır: İki kemerli bir göncü dükkânı (üst katında bir oda bulunmaktadır), iki kemerli bir göncü dükkânı, bir kemerli Papuççu dükkânı, bir kemerli bir bakkal dükkanı, bir kemerli aşçı dükkanı, iki berber dükkanı (her biri birer kemerli), bir ev (üst katında bir oda ve mutfak, alt katında ise bir oda, mahzen ve havludan oluşan), ve bu eve bitişik bir ev (üst katında bir oda, alt katında iki oda, bir mahzen ve bir havlu bulunmaktadır) (TK. GM.d./2210, varak 11).

Kera Angelo Mahallesi'nde başka mülk ve evleri de satın almıştır. Bahsi geçen birbirine bitişik evin karşı sokağında, fetihten sonra Acemzâde Hüseyin Efendi tarafından saltanat-ı aliyeden satın alınan dükkân ve evler bulunmaktadır (TK. GM.d./2210, varak 11). Bu arazi, yaklaşık 1580 zira büyüklüğüne olup, dört tarafı umuma açık yollarla çevrilidir. Bu arazi üzerinde bulunan dükkânlar ve evler şunlardır: alt katında üç oda ve avlu bulunan bir ev, alt katında bir odadan oluşan bir dükkân, alt ve üst katlarında birer oda ve avlu bulunan dört ev, alt katında ikişer oda ve avludan oluşan iki ev, alt

²⁴ Kandiye Kalesinin fethi sonrası kiliselerin camiye dönüştürüldüğüne dair örnek bir emri ferman için bakınız: İE. EV. 19/2243.

katında birer oda ve avlu bulunan iki ev, alt katında sadece birer odadan oluşan iki ev, alt ve üst katlarında ikişer oda ve bir mahzeni bulunan bir ev (TK. GM.d./2210, varak 12).

Fetihten önce Ayana olarak bilinen mahallede, Fazıl Ahmed Paşa'nın inşa ettiği hamamın karşısında bulunan gayrimüslimlere ait mülkler, fetihten sonra satışa çıkarılmıştır. Bu arsaların toplam büyüklüğü tülen ve arzen olarak 1206 zira olup, üç tarafı umumi yol ve bir tarafı Mahmud Ağa vakfı ile çevrilidir. Bu bölgede hesaplanan mülkler şunlardır: üçü mahsenli ve üçü mahsensiz olmak üzere altı adet bakkal dükkânı ve on üç odalı, mahzeni bulunan bir ev. Bahsedilen tüm mülklerin, sadece Allah'ın rızasını kazanmak ve kamu yararına olmak amacıyla, maddi ve manevi hiçbir karşılık beklenilmeden Acemzâde tarafından satın alınarak vakfedildiği vurgulanmıştır²⁵ (TK. GM.d./2210, varak 13).

Vakfın şartları detaylı bir şekilde belirtilmiştir. İmam için belirlenen şartlar şu şekildedir: Tüm mülkler müteveli tarafından kiraya verilecek ve elde edilen gelirin dörtte biri ile *ribâ*, camide cemaate imamet yapacak ve beş vakit namazı kıldırarak olan imama günlük 8 akçe olarak ödenecektir. İmam, namazdan sonra Peygamber efendimiz için Yasin süresini okuyacak ve buna karşılık bir akçe, Müslümanlar için Amenerrasulü okuyacak ve buna karşılık bir akçe, anne ve babasının ruhları için Amme suresini okuyacak ve buna karşılık bir akçe, Mülk suresini okuyacak ve buna karşılık bir akçe, sıbyan mektebinde öğretmenlik yapacak ve günlük sekiz akçe alacak, vakfın katibi olacak ve buna karşılık iki akçe alacak şekilde, imamın günlük maaşı toplamda 22 akçe olarak belirlenmiştir. Ayrıca imamın, vakfın karşısındaki evde ikamet etmesi de şart koşulmuştur (TK. GM.d./2210, varak 14). Müezzin için belirlenen şartlar şu şekildedir: Düzgün karakterli ve sesi güzel bir müezzinin camide görev yapması karşılığında günlük altı akçe ödenecektir. Ayrıca, mektepte vekil olarak görev yapması halinde günlük altı akçe olacaktır. Müezzinin günde üç kez İhlas suresini okuması karşılığında günlük bir akçe ödenecektir. Önemli gecelerde, örneğin Ramazan-ı Şerif gibi, kandil yakma görevini üstlenmesi halinde günlük bir akçe olacaktır. Toplamda, müezzinin günlük maaşı 14 akçe olacaktır. Ayrıca, imama verilen evin karşısında bulunan üç odalı ve bir avludan oluşan vakıf ev, müezzinin ikamet etmesi için tahsis edilmiştir. Kayyım için belirlenen şartlar şu şekildedir: Caminin kapılarını açıp kapatacak, kandilleri zamanında yakıp söndürecek ve gerekli hizmetleri yerine getirecek olan kayyıma günlük beş akçe ödenecektir. Ayrıca, caminin ferraş (temizlik), kennas (süpürme) gibi bazı görevlerini yerine getirmesi halinde de günlük beş akçe ödenecektir. Böylece, kayyımın günlük toplam maaşı 10 akçe olacaktır. Ayrıca, imam ve müezzin gibi, kayyıma da bir vakıf ev

²⁵ Evliya Çelebi, Acemzâde'nin toplamda 50 dükkânı olduğunu belirtmiştir. Ancak, elimizdeki vakfiyede tüm dükkanlar dahil edildiğinde böyle bir sayının abartılı olduğu tespit edilmiştir. Evliya Çelebi, 8/497. Ayrıca Kandiye'ye ait tahrir defterleri incelendiğinde de oradaki kayıtlı sayının Evliya Çelebi'nin bahsettiği sayı ile örtüşmediği tespit edilmiştir. Tahrirdeki kayıtlı mülklerin sayısının vakfiyede belirtilen rakamlara daha yakın olduğunu belirtmek gerekir. BOA, TT. d. 798.

tahsis edilmiştir. Bu vakıf evde kayyım ikamet edecektir (TK. GM.d./2210, varak 15)

Vakfiye metninde caminin genel bakımıyla ilgili olarak da şartlar belirtilmiştir. Bu şartlar şunlardır: Kemer üzerinden gelen 2,5 masura suyun aktığı çeşmeler ve muslukların ihtiyaç duyulduğunda tamir edilmesinden sorumlu kişiye günlük iki akçe ödenecektir. Camideki her biri için her sene on vukiye mum satın alınacak ve büyük şamdanlara konulacak. Ayrıca, Şaban ayının 15. gecesinde mumlar yakılacaktır. Her gece mihrabın her iki tarafında mumların yakılabilmesi için bir vukiye mum temin edilecektir. Mescidin içinde veya dışında kullanılan kandiller için on beş vukiye yağ satın alınacak. Ramazan ayı geceleri ve diğer önemli gecelerde kullanılmak üzere her sene 45 vukiye kandil yağı satın alınacak. Caminin ve mektebin hasırlarının her üç yılda bir yenilenmesi için Mısır (Burya) hasırları satın alınıp döşenecektir (TK. GM.d./2210, varak 15- 16). Sonuç olarak, caminin mumları, yağları ve hasırları gibi genel bakımıyla ilgili olarak vakfiye metninde belirtilen şartlar göz ardı edilmemiştir.

Vakfiye metnine göre, Kandiye kalesindeki kadı ve gönüllü ağalardan oluşan heyetin her sene Muharrem ayında vakfı ziyaret etmeleri ve vekil kaymakamların tuttuğu muhasebe defterini kontrol etmeleri istenmiştir. Bu ziyaret ve kontrol sayesinde vakfın gelir ve giderlerinin doğru bir şekilde kaydedildiği ve yönetildiği teyit edilecektir. Muhasebe defterinin incelenmesinden sonra, gelir ve giderler dengelenir ve arta kalan ücret belirlenir. Bu arta kalan ücretin güvenilir bir kişi aracılığıyla vakıf kurucularına gönderilmesi istenmektedir. Bu şekilde vakıf gelirleri etkili bir şekilde yönetilecek ve vakfın amacına uygun kullanımı sağlanacaktır. Vakfiye metninde, müteveli tarafından vakfın yönetimine ilişkin yetkilerin tamamen kendisinde olacağı belirtilmiştir. Bu yetkiler arasında vakfın tüm tasarruf hakkının müteveli tarafından yapılacak tağyir (değişiklik), tebdil (değiştirme) ve teksir (çoğaltma) işlemlerine tabi tutulması yer almaktadır. Müteveli, bu yetkileri sağlığı müsait olduğu sürece kullanacak ve vakfın işleyişinde gerekli değişiklikleri yapabilecektir. Ayrıca, mütevellinin vefatından sonra vakfın tevliyet görevinin olgun ve yetişkin bir evlada devredileceği belirtilmiştir. Bu evladın da vefat etmesi durumunda tevliyet görevi, evladın çocuklarına ve nesilden nesile aktarılacaktır. Ancak, Allah korusun, nesilden hiç kimse kalmazsa yani aile soyunun devam etmemesi durumunda mütevellilik görevini ifa edecek kişinin, kadıların oybirliği ile salih ve müteveyyin bir kişinin seçileceği belirtilmiştir (TK. GM.d./2210, varak 17). Bu şartlar, vakfın devamlılığını ve doğru yönetimini sağlamaya yönelik tedbirler olarak yer almaktadır.

Görüldüğü üzere, Acemzâde'nin Osmanlı toplumunda etkili bir figür olduğunun bir diğer göstergesi maddi kaynaklarını hayır işlerine harçayarak vakıflar kurmasıdır. Kandiye'nin tekrardan ihyası için çarşıdaki mülkleri satın

olarak tamir ettirmiştir.²⁶ Evliye Çelebi'ye göre, Acemzâde, Kandiye dışında İstanbul'da da Bâzerganbâşı adıyla bir mescit yaptırmış ve Şeyhzade Mehmed Efendi'yi minberine koymak için seçmiştir.

Acemzâde'ye ait söz konusu vakfiye, onun siyasi bağlantılarını daha görünür kıldığını söyleyebiliriz. Diğer bir ifade ile, hayır ve hasenat işlerinin ardında, merkezle olan siyasi yakınlığının yattığı daha belirgindir. Özellikle, Fazıl Ahmed Paşa ile olan yakınlığı sonucunda Kandiye bölgesindeki birçok mülkü satın alması bu durumu desteklemektedir.

Acemzâde Hüseyin Efendi'nin, hayırseverlik güdüsü ile vakıf kurduğunu söyleyebiliriz. Yukarıda değinildiği üzere, birçok mülkü kendi parasıyla satın almıştır. Kendi parasıyla birçok mülk satın alarak maddi gelirlerini hayır işlerine harcaması, onun samimi bir hayırseverlik niyetine sahip olduğunu göstermektedir. Ancak, vakıf faaliyetlerinin bir kişinin toplumdaki yeri ve saygınlığını artırma potansiyeli bilinmektedir. Bu nedenle, Acemzâde'nin hayır işlerinde etkin bir rol üstlenmesinin arkasında halk nezdinde olumlu bir imaj yaratma amacı yatabilir. Peki, neden böyle bir imaj oluşturma gayesinde olabilir?

Bu noktada, Acemzâde Hüseyin Efendi'nin siyasi çıkarlarını güçlendirmek amacıyla bu stratejiyi tercih edebileceği varsayımlarından biri akla gelebilir. Siyasi alanda etkili olmak ve güç kazanmak isteyen bir kişi, toplum nezdinde saygınlık kazanmak için hayırseverlik ve vakıf faaliyetlerini kullanabilir. Bu şekilde, halk arasında popülerlik kazanarak destek ve takdir elde etme şansını artırabilir. Ayrıca, toplumda saygınlık kazanmak, siyasi bağlantılarını güçlendirmek için de bir araç olabilir.

Sonuç

Acemzâde Hüseyin Efendi, Osmanlı İmparatorluğu'na uzun yıllar hizmette bulunmuş, hîle vü hud'adan uzak, pîr ü emek-dâr, eşi ve benzeri olmayan (*adîmü'l-misl*), sadâkatli, doğru sözlü gibi çeşitli niteliklerle kayda geçen bir devlet adamıdır (Defterdar Sarı Mehmed Paşa, 160). Hayatı ile ilgili bilgiler sınırlı olmasına rağmen, bu çalışma ile Hüseyin Efendi'nin hayatına dair bir kapı aralamaya çalışılmıştır. Kariyeri boyunca farklı devlet vazifelerini üstlenmiş ve haccân sınıfına kadar yükselmiştir. Üstlendiği kritik görevlerden biri, merkezi yönetimin ayrılmaz bir parçası olan reisülküttaplık makamıdır. Acemzâde Hüseyin Efendi'nin Osmanlı bürokrasisinin temelini oluşturan bu makama atanmasıyla, Köprülü ailesi ile olan yakın ilişki ağını gün yüzüne çıkardığı gibi kadın figürlerin bürokrasi ve siyasetteki etkisini de ortaya koymuştur. Ayrıca, bu makama atanarak Osmanlı İmparatorluğu'nun hukuki, siyasi, askeri ve idari işleyişinde kritik bir rol üstlenen Acemzâde, önemli bir askeri ve diplomatik süreçte Vasvar barış antlaşması metnini hazırlayarak büyük bir sorumluluk üstlenmiştir. Dönemin ünlü sadrazamı

²⁶ Evliya Çelebi'nin anlatısı bu durumu doğrulamaktadır. "...bütün vezirler ve vekiller nice bin hayrat ve hasenatlar inşa edip Kandiye şehri gül gibi olup güldü." Çelebi, 497. Bölgede yapılan imarlar için bakınız: Gülsoy, 1997, 199-201.

Fazıl Ahmet Paşa'nın etkileyici retorik becerileri, Acemzâde'nin yeteneklerini geliştirmesine katkı sunmuştur. Diğer bir ifade ile, Osmanlı bürokrasisinde liderlerin himayesinde bulunmak Acemzâde Efendi'ye önemli bir devlet tecrübesi kazandırmıştır.

Osmanlı siyasi tarihine damgasını vuran II. Viyana kuşatması sonrası idam edilen Budin Valisi İbrahim Paşa'nın ölümünde oynadığı rol, Acemzâde Hüseyin Efendi'nin Osmanlı siyasetindeki yerini ve gücünü gösteren bir diğer örnektir. Hazırladığı haksız rapor sonucunda İbrahim Paşa idam edilmiştir. Bu durum dönemin içinde bulunduğu siyasi rekabet ve güç mücadelesinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bilindiği üzere, 17. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu siyasi ve askeri alanlarda çekişmenin ve kaos ortamının yoğun olduğu bir dönemdir. Bu dönemde farklı gruplar ortaya çıkmış ve bireyler kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir. Bu ortamda, güçlü devlet adamlarının bile tarafsızlıklarını korumakta zorlandığı göz önüne alındığında, haksız yargulamalar ve idamların kaçınılmaz olduğunu söyleyebiliriz. Acemzâde'nin ölümü de bu dönemin etkileyici bir diğer örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Acemzâde Hüseyin Efendi'nin Osmanlı toplumunda etkili bir figür olduğu gerçeği, maddi kaynaklarını hayır işlerine harcıyarak vakıflar kurmasıyla da kanıtlanmaktadır. Ancak, bu durumun ardında siyasi bağlantılarının daha görünür hale gelmesi de dikkat çekmektedir. Özellikle Fazıl Ahmed Paşa ile olan yakınlığı, Kandiye bölgesindeki birçok mülkünü satın almasına yol açmıştır. Bu da onun merkezi yönetimle olan yakın ilişkisini göstermektedir. Acemzâde Hüseyin Efendi, Osmanlı toplumundaki etkisi ve hayırseverliği nedeniyle övgüye değer bir devlet adamıdır ancak yakın ilişkileri ve üstlendiği kritik görevlerdeki eleştirilebilir yanlar da göz ardı edilmemelidir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri ve Birincil Kaynaklar

Ali Emiri, Süleyman II/ AE. SSÜL. II. 28/2791

İbnülemin Vakıf / İE. EV. 19/2243

Kamil Kepeci defterleri/ KK. d. 2468.

MAD.d. 7906

MAD.d. 2747.

Tapu ve Kadastro Temel Müdürlüğü Defterleri/ TK. GM.d /2210

Topkapı Sarayı Müze Arşivleri defterleri/TS. MA. d. 3480.

Ahmed Resmi Efendi. *Sefinetü'r Rüesa*. İstanbul: Millet Yazma Eser Kütüphanesi, 1269.

Defterdar Sarı Mehmed Paşa. *Zübde-i Vekayiat*. haz. Abdülkadir Özcan, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.

- Evliya Çelebi b. Derviş Mehmed Zilli. *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. C. 8, haz. Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2011.
- Gökçek, Mehmet Fatih. *Behcetî Seyyid İbrahim Efendi "Târîh-İ Sülâle-i Köprülü" (Transkripsiyon ve Tahlil)*. İstanbul: Marmara Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Hafız Hüseyin Ayvansarayı. *Vefayat-ı Selatin ve Meşahir-i Ricali*. haz. Fahri Ç. Derin, Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1978.
- İnan, Göker. *Hasan Esiri'nin Mi'yarü'd-Düvel ve Misbarü'l- Milel isimli Tarih ve Coğrafya Eseri (İnceleme-Transkripsiyon)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2017.
- Karaçay Türkal, Nazire. *Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa- Zeyl-i Fezleke*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012.
- Mustafa bin Musa, *Tarih-i Sefer ve Feth-i Kandiye*. haz. M. Aydın, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2016.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*. C.3, haz. Nuri Akbayar, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Mühürdar Hasan Ağa, *Cevahirü't Tevarih*. haz. Ebubekir Sıddık Yücel, Sivas: Asitan Kitap, 2013.
- Özbek, Şeyma. *Tarih-i Mu'teber Feth-i Kandiye (Transkript ve Tahlil)*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Özkasap, Hande Nalan. *Tarih-i Nihadi (152b-233a)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Raşid Mehmed Efendi, *Tarih-i Raşid ve Zeyli*. C. 1., haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul: Klasik Yayınları, 2013.
- Üsküdarî Abdullah Efendi, *Vâkı'ât-ı Rûzmerre*. haz. Erhan Afyoncu, Cilt III, , Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2017.
- Yılmaz, Mehtap. *Vekayi'name (Vekayi-i Beç)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Yılmaz, Merve. *Mustafa Zühdi, Ravzatü'l-Gazâ (Târîh-İ Uyvar) (1663-1665) Tahlil ve Metin*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2012.

İkincil Kaynaklar

- Adıyeke, Nuri. *Hikâyet-i Azimet-i Sefer-i Kandiye*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1988.
- Afyoncu, Erhan-Demir, Uğur. *Turhan Sultan*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016.
- Ahışhalı, Recep. "Reisülküttap". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 34/546-549. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Ahıskalı, Recep. *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttaplık (XVIII. Yüzyıl)*. İstanbul: Timaş, 2023.
- Altınay, Ahmet Refik. *Kadınlar Saltanatı*. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2015.
- Cezar, Mustafa. *Mufassal Osmanlı Tarihi*. C. IV, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011.
- Çalışır, Muhammed Fatih. *A Virtuous Grand Vizier: Politics and Patronage in the Ottoman Empire during the Grand Vizierate of Fazıl Ahmed Pasha (1661-1676)*. Georgetown University, Doktora Tezi, 2016.
- Gülsoy, Ersin. *Girit Fethi ve Adada Osmanlı İdaresinin Tesisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Hammer, Joseph V. *Büyük Osmanlı Tarihi*. çev. Mehmet Ata, Vecdi Bürün, Refik Özden, İstanbul, 1990.
- Hallaçoğlu, Yusuf. *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- İnalcık, Halil. *Devlet-i Aliyye- Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar III. Köprülüler Devri*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- İpşirli, Mehmet. "Hacegan". *TDV İslam Ansiklopedisi*. 14/430-431. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- Kuyûd-ı Kadîme Arşiv Kataloğu*. haz. Sevgi Işık, Songül Kadıoğlu, Mehmet Yıldırım, Ankara: Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı Yayınları, 2012.
- Kolçak, Özgür. "Vasvar Antlaşması". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 14/25-88. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.
- Kolçak, Özgür. "XVII. Yüzyıl Osmanlı-Habsburg Diploması Tarihine Bir Katkı: 1664 Vasvar Antlaşması'nın Tasdik Sürecine Dair Yeni Bulgular". *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 22/43, (2017), 25-88.
- Ortaylı, İlber. *Türkiye Teşkilat ve İdari Tarihi*. Ankara: Cedit Neşriyat, 2008.
- Özcan, Abdülkadir. "Fatih'in Teşkilat Kanûnnamesi ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi", *Tarih Dergisi* 33, (1982), 7-57.

- Özcan, Abdülkadir. “Melek İbrahim Paşa”. *Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi* 12, (1998), 221-235.
- Özcan, Abdülkadir. “Kara İbrahim Paşa”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 21/329-330. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- Sarıcaoğlu, Fikret. “Köprülü Damadı Siyavuş Paşa”. *TDV İslam Ansiklopedisi*. 37/313-315. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.
- Sezer, Musa. “Acemzâde Hüseyin Efendi ve Kandiye Kalesi’ndeki Vakıfları”. *Anasay* 25, (2023), 18-39.
- Şakul, Kahraman. *II. Viyana Kuşatması- Yedi Başlı Ejderin Fendi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2021.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. C. 3, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.